

JACEK SCHMIDI, ANNA WERONIKA BRZEZIŃSKA

KULTURA ZMIENIA ŻYCIE. SPOŁECZNE ASPEKTY PROJEKTÓW KULTURALNYCH W WIELKOPOLSCE

Ważną kwestią związaną z kontynuowaniem tradycji, przekazywaniem wzorów kulturowych, a tym samym istnieniem i dalszym rozwojem kultur regionalnych jest zjawisko upowszechniania kultury oraz uczestnictwa w kulturze. Punktem wyjścia pozostaje aktywność społeczna, czyli chęć uczestnictwa, a także organizowania działań kulturalnych, których treść adresowana jest zarówno do członków danej grupy regionalnej, jak i do przedstawicieli grup zewnętrznych. Aktywność społeczna jest dobrowolnie przyjętym rodzajem zobowiązania, które zakłada czynne włączanie się i uczestniczenie w życiu kulturalnym społeczności. Termin uczestnictwa w kulturze odnosi się do odbioru kultury, przyswajania jej treści oraz podlegania owym treściom (Gajda, 2005, s. 46-47). Uczestnictwo w kulturze regionu znajduje wyraz w działaniach zróżnicowanych ze względu na formę i metody oraz adresatów. Wyróżnić można (biorąc pod uwagę charakter działania oraz stopień zaangażowania beneficjentów) bezpośredni, pośredni oraz masowy przekaz treści kultury regionalnej¹.

BEZPOŚREDNI PRZEKAZ TREŚCI KULTURY REGIONALNEJ

W pierwszym przypadku przekaz oparty jest na bezpośrednich interakcjach zachodzących wewnątrz grupy. Inicjatorem działania jest grupa lokalna i/lub lider działający w danej społeczności. Więzy pomiędzy członkami grupy mają często charakter nieformalny, a u ich podstaw znajduje się wspólnota przekazywanych sytuacji oraz doświadczeń wynikających np.

---

¹ Biorąc pod uwagę aktywność pojedynczych jednostek, jak i całych grup lokalnych społeczności, odnieść się można do klasycznej już koncepcji układów kultury autorstwa Antoniny Kłoskowskiej, u podstaw której znajduje się sposób komunikowania i przekazywania treści wewnątrz społeczności (patrz: Kłoskowska, 1983).

z zamieszkiwania jednego obszaru. W ten układ wpasować można idee propagowania regionalizmu i działalność ruchu regionalnego, którego źródłem jest chęć do organizowania się i działania na rzecz upowszechniania wiedzy o regionie i jego kulturze. Beneficjentami tego typu działań są mieszkańcy regionu oraz osoby z zewnątrz, poszukujące bezpośrednich kontaktów z przedstawicielami lokalnych społeczności. W Wielkopolsce projekty oparte na tego rodzaju przekazie realizowane są chociażby przez Towarzystwo Kulturalne „Echo Pyzdr”². W latach 2009–2010 realizowało ono przedsięwzięcie *Puszcza Pyzdrska. Ołędrzy i ich żelazne domy* koncentrujące się na badaniach terenowych i dokumentacji dziedzictwa kulturowego Puszczy Pyzdrowskiej, obejmującej swym zasięgiem 10 gmin (leżących na terenie 5 powiatów). Głównymi celami projektu było: udokumentowanie dziedzictwa ołędzkiego na tym terenie (wywiady z potomkami dawnych osadników ołędzskich, inwentaryzacja wybranych obiektów architektury), ale przede wszystkim wzmocnienie tożsamości regionalnej mieszkańców Puszczy Pyzdrowskiej. Wstępne wyniki badań zostały opracowane w formie tablic informacyjnych, zorganizowano też konferencję poświęconą prezentacji rezultatów badań, zrealizowano szkolenie z zakresu edukacji i animacji regionalnej dla nauczycieli oraz przygotowano wydawnictwo popularnonaukowe. Projekt przewiduje także wydanie przewodnika i wyznaczenie tras turystycznych, co ma pobudzić mieszkańców do podejmowania inicjatyw związanych z rozwojem agroturystyki na terenie Puszczy Pyzdrowskiej.

Innym ciekawym przykładem bezpośredniego przekazu treści kultury regionalnej jest zrealizowany przez ten sam podmiot projekt *Granica*, będący serią przedsięwzięć kulturalnych, mających wśród swoich celów upowszechnianie wiedzy historycznej wśród mieszkańców dawnego pogranicza zaborów w Wielkopolsce, promocję turystyczną regionu oraz aktywizację i integrację społeczności lokalnych. Były one realizowane poprzez organizację szeregu przedsięwzięć kulturalnych: warsztatów filmowych, happeningów, dyskusji panelowych z udziałem naukowców i mieszkańców, plenerowych spektakli teatralnych oraz przeglądów filmowych, warsztatów rzemiosł, wydawnictw popularyzujących wiedzę o regionie, adresowanych zarówno do społeczności lokalnej jak i szerszego odbiorcy. Do najbardziej spektakularnych i wymiernych efektów tych inicjatyw należą: rekonstrukcja dawne-

² Towarzystwo Kulturalne „Echo Pyzdr” – edukacja, kultura, rozwój lokalny działa od roku 1996, siedziba mieści się w Pyzdrach. Jako główne cele Towarzystwo stawia sobie m in.: dbałość o środowisko naturalne, pobudzanie inicjatywy społecznej dla rozwoju życia społeczno-kulturalnego, artystycznego i sportowego, popieranie i upowszechnianie dotychczasowego dorobku i dalszego rozwoju twórczości artystycznej, kultywowanie tradycji historycznych rejonu oraz ochrona i zagospodarowanie jego zabytków, popieranie korzystnych dla mieszkańców wsi zmian w rolnictwie, a także rozwój oświaty i turystyki. Towarzystwo organizuje liczne szkolenia i kursy oraz publikuje efekty swojej działalności na www.echo.org.pl

go przejścia granicznego w Borzykowie oraz utworzenie w tej miejscowości Dyskusyjnego Klubu Filmowego „Kinomania”. Projekt *Granica*, obok wymiaru kulturotwórczego, posiada wymiar gospodarczy i społeczny. Konsekwentna realizacja głównego przesłania autorów: „Tam gdzie jest granica, jest również droga”, w sposób znaczący wpłynęła na kondycję społeczności lokalnych, przyczyniła się do przełamywania zadawnionych animozji i współtworzących je mitów.

Interesujący przykład bezpośredniego przekazu treści kultury regionalnej jest także udziałem Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Plecionkarzy i Wikliniarzy Polskich³ – organizatora Światowego Festiwalu Wikliny. Głównym celem imprezy jest propagowanie rzemiosła wikliniarskiego, ale także promowania regionu Wielkopolski jako tradycyjnie związanego z wikliniarstwem i chmielarstwem. Beneficjentami działań są mieszkańcy Wielkopolski, którzy mają okazję brania udziału w wielu proponowanych kursach plecionkarskich oraz możliwość zapoznania się z historią plecionkarstwa. Osobną grupę beneficjentów stanowi środowisko rzemieślników zajmujących się zarobkowo uprawianiem wikliny (w celach plecionkarskich i przemysłowych) oraz prowadzących zakłady rzemieślnicze

Ważnym dla Wielkopolski periodykiem popularyzującym regionalizm jest kwartalnik „Przegląd Wielkopolski”, wydawany przez Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne⁴. Wydawnictwo to stawia przed sobą następujące cele: rozwój, popularyzacja oraz promocja wiedzy o regionie ze szczególnym uwzględnieniem najszerzej pojętej kultury, krzewienie patriotyzmu lokalnego otwartego na inne regiony i kraje, rozwijanie i promocja tradycyjnych oraz nowych form uczestnictwa w kulturze i życiu publicznym, w tym edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży, oraz wymiana myśli, doświadczeń, opinii oraz inspiracji pomiędzy teoretykami i praktykami. Artykuły obejmują tematy z wielu dziedzin nauki i sztuki. Towarzystwo prowadzi także stronę internetową, stanowiącą rodzaj informatora dla wszystkich zainteresowanych regionalizmem wielkopolskim.

³ Ogólnopolskie Stowarzyszenie Plecionkarzy i Wikliniarzy Polskich zarejestrowane zostało w roku 2004, siedziba mieści się w Nowym Tomyślu. Głównymi celami Stowarzyszenia są m. in.: popularyzacja wiedzy i podnoszenie kwalifikacji zawodowych plecionkarzy i wikliniarzy, obrona interesów zawodowych plecionkarzy i wikliniarzy z Polski; organizacja kursów, wystaw, pokazów, odczytów, dyskusji, sympozjów, seminariów, – współpraca z władzami, instytucjami oraz organizacjami zainteresowanymi działalnością Stowarzyszenia www.plecionkarze.pl

⁴ Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne z siedzibą w Poznaniu powstało w roku 1962. Jako główne cele Towarzystwo stawia sobie m. in.: rozwijanie świadomości obywatelskiej i regionalnej w nawiązaniu do dziedzictwa i współczesnej kultury Wielkopolski, poszerzanie udziału obywateli w życiu publicznym, w tym kulturalnym, wspieranie edukacji kulturalnej jako podstawy rozwoju życiowego, zawodowego i edukacyjnego, promowanie Wielkopolan i Wielkopolski, w tym zwłaszcza jej kultury, w kraju i za granicą www.wtk.poznan.pl

POŚREDNI PRZEKAZ TREŚCI KULTURY REGIONALNEJ

Obok omówionych powyżej przykładów przekazu treści regionalnych drogą bezpośrednią, istotną rolę w ich upowszechnianiu pełnią działania oparte na kontakcie pośrednim, nabierającym cech formalnych. Nadawca i odbiorca występują w określonych rolach w zależności od pełnionej funkcji, a ich status jest określony przez instytucjonalne ramy. W ten układ wpisują się idee edukacji regionalnej, rozumianej jako forma realizacji lekcji i zajęć w ramach międzyprzedmiotowych ścieżek. Edukację regionalną realizują organizowane przez samorząd instytucje oświatowe i upowszechniania kultury (domy kultury, muzea) oraz instytucje naukowe będące jednostkami budżetowymi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Beneficjentami działań są zarówno członkowie społeczności lokalnych, jak i osoby z zewnątrz.

Podmiotem realizującym w ciekawy sposób ten rodzaj przekazu wiedzy regionalnej jest Muzeum Regionalne im. Wojciechy Dutkiewicz w Rogoźnie, które cyklicznie, co trzy lata organizuje wystawy czasowe zatytułowane „Moja wielka mała kolekcja”⁵. Ideą tego cyklu jest pokazywanie kolekcji o różnej tematyce, pochodzących ze zbiorów mieszkańców Rogoźna i okolic. Są to prezentacje zbiorów m. in. długopisów, krawatów i innych rzeczy codziennego użytku. Przedmioty traktowane są jak prawdziwe eksponaty (opisane, ustawione w odpowiedniej aranżacji), a sama idea cieszy się dużym zainteresowaniem i uznaniem wśród mieszkańców miasta. W roku 2009 realizowana była wystawa „Zaczarowany świat lalek – kolekcja Aliny Wierzbickiej”, podczas której zaprezentowano ponad 300 lalek z prywatnej kolekcji.

Wystawy o tematyce bliskiej mieszkańcom realizuje także Muzeum Regionalne Ziemi Sulmierzyckiej im. Sebastiana Fabiana Klonowicza⁶. Wśród nich prezentowane były ekspozycje: „Sulmierzyce i Sulmierzycanie na starej fotografii”, „Towarzystwo Miłośników Ziemi Sulmierzyckiej”, „Powstanie Wielkopolskie w Sulmierzycach” oraz „Sulmierzyce w czasie II wojny światowej”. Wystawy te cieszyły się dużym zainteresowaniem mieszkańców, którzy w wielu przypadkach mogli odnaleźć siebie lub członków swoich rodzin i znajomych na starych fotografiach. Instytucja

⁵ Muzeum Regionalne w Rogoźnie działa 1983 r. Siedziba muzeum jest w zabytkowym, klasycystycznym budynku Ratusza Nowomiejskiego zbudowanego w latach 1826-1828. Muzeum posiada trzy działy: historyczny, etnograficzny i przyrodniczy. Rocznie Muzeum odwiedza ok. 8,5 tys. zwiedzających (wg danych za rok 2009) www.rck.rogoxno.pl

⁶ Muzeum Regionalne Ziemi Sulmierzyckiej im. Sebastiana Fabiana Klonowicza powstało w 1957 r. Siedzibą muzeum jest zabytkowy ratusz z 1743 r. Rocznie Muzeum odwiedza ok. 700 zwiedzających (wg danych za rok 2009) www.sulmierzyce.pl

opiekuje się także zabytkowym, pochodzącym z końca XVIII wieku wiatrakiem, gdzie odbywają się lekcje z zakresu edukacji regionalnej. W Muzeum, ściśle współpracującym ze szkołą, co roku pracują jako wolontariusze uczniowie z miejscowego gimnazjum. Ich praca polega między innymi na opracowywaniu kart przedmiotów.

Działania mające na celu przekaz treści kultury regionalnej podejmowane są także w poznańskim Domu Kultury „Stokrotka”⁷. Istniejące tu Bractwo Młodych Miłośników Miasta Poznania kieruje swoje propozycje głównie do dzieci i młodzieży. Są to spotkania i wycieczki regionalne, podczas których uczestnicy poznają walory przyrodnicze i krajoznawcze miasta, zabytki architektoniczne, muzea, miejsca wydarzeń historycznych i obiekty przemysłowe. Natomiast Klub Seniora utworzono z myślą o osobach starszych, spotykających raz w tygodniu w Kawiarence Kulturalnej. Inicjatorami tego przedsięwzięcia była grupa studentów psychologii UAM oraz mieszkańcy osiedla, na terenie którego działa DK „Stokrotka”.

Osobną grupą podmiotów podejmujących działania z zakresu edukacji regionalnej są jednostki badawcze z kręgu wyższych uczelni. Istniejące w strukturach Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza Centrum Badań Migracyjnych, w roku 2010 zrealizowało projekt *Barier i czynniki sprzyjające integracji obywateli państw trzecich na rynku pracy, w służbie zdrowia oraz edukacji. Antropologiczne studium przypadku miasta Poznania*. Miał on na celu zdiagnozowanie czynników sprzyjających oraz barier w dostępie żyjących w Poznaniu cudzoziemców pochodzących spoza Unii Europejskiej do trzech wymienionych sfer, a następnie poszukiwanie przyczyn zidentyfikowanych problemów integracyjnych oraz próbę sformułowania rekomendacji w zakresie ich rozwiązania. Do badania zostali włączeni zarówno sami cudzoziemcy oraz obywatele polscy mający z nimi kontakt, jak urzędnicy zajmujący się sprawami imigracji i procesami powstawania wielokulturowego społeczeństwa w Polsce. Wyniki omawianych badań mogą być wykorzystywane w pracach wszelkich instytucji działających na rzecz adaptacji imigrantów w lokalnej społeczności miejskiej, ale także przyczynić się do lepszego zrozumienia potrzeb i oczekiwań ludzi żyjących z nami, ale równocześnie „obok” nas.

W Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM realizowany jest z kolei projekt *Heterogeniczność kulturowa ośrodków wielkomiejskich. Cudzoziemcy w Poznaniu*⁸. Ma on wymiar naukowo-poznawczy, ale wiąże się tak-

⁷ Dom Kultury „Stokrotka” w Poznaniu działa od roku 1987. Głównym obszarem działalności jest edukacja artystyczna oraz upowszechnianie kultury poprzez prace z uczestnikiem stałym, kreacją działań i wydarzeń artystycznych adresowanych do zróżnicowanego wiekiem i zainteresowaniami uczestnika www.dkstokrotka.pl

⁸ Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej UAM jest jedną z czołowych placówek w kraju w zakresie nauk etnologicznych, i to zarówno ze względu na liczebność i kwalifikacje

że z celami społeczno-praktycznymi. Polegają one na opracowaniu „mapy migracyjnej” miasta, przybliżeniu mieszkańcom Poznania specyfiki kulturowej cudzoziemców i ich organizacji. Realizacja projektu ma w efekcie służyć lepszemu zrozumieniu idei wielokulturowości, ułatwieniu interpersonalnej komunikacji interetnicznej, poznaniu odmiennych zwyczajów, obyczajów i obrzędów. Wyniki projektu są adresowane do urzędników, animatorów kultury oraz mieszkańców Poznania.

MASOWY PRZEKAZ TREŚCI REGIONALNEJ

Ostatni sposób przekazu treści kultury regionalnej oparty jest na środkach pośredniego komunikowania, kiedy to przekaz kultury następuje automatycznie i dociera do odbiorcy masowego. Jeśli za masowe uznamy działania organizowane przez instytucje upowszechniania kultury, podejmowane zgodnie z działalnością statutową poszczególnych placówek, to w układ ten wpisują się założenia animacji społeczno-kulturalnej. Działania animacyjne, projektowane nawet w oparciu o rozpoznanie zapotrzebowania na tego typu działania w środowisku lokalnym, odwołują się często do odbiorcy grupowego, wykorzystując metody trafiające do jak największej grupy odbiorców. Beneficjentami są osoby korzystające z kultury w sposób bezpośredni (uczestnicy masowych imprez plenerowych) oraz w sposób pośredni (Internet).

Do najciekawszych projektów tego rodzaju zaliczyć można chociażby *Szlak kościołów drewnianych wokół Puszczy Zielonka* adresowany do mieszkańców Wielkopolski oraz do turystów zainteresowanych unikatową, drewnianą architekturą sakralną⁹. Szlak turystyczny łączy w sobie elementy krajobrazu naturalnego (walory przyrodnicze Puszczy Zielonki) oraz kulturowe (budownictwo sakralne). Programem objęto 6 miejscowości, leżących na terenie gmin, które należą do Związku Międzygminnego „Puszcza Zielonka”. Istotnym dla społeczności lokalnych jest fakt promowania lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz aktywizację samych mieszkańców poprzez wskazywanie możliwości organizowania infrastruktury turystycznej (punkty gastronomiczne i noclegowe).

---

kadry, jak i na jakość i skalę prowadzonych badań oraz nowatorstwo wdrażanych metod kształcenia. Instytut łączy umiejętnie dwa główne nurty studiów: etnologię zorientowaną na studia etnohistoryczne, regionalne i folklorystyczne oraz antropologię kulturową, w ramach której szczególną uwagę zwraca się na badanie ważnych aspektów współczesności. www.etnologia.amu.edu.pl

⁹ Dokładny opis projektu oraz przebieg szlaku (wraz z przewodnikiem i mapą) na stronie internetowej www.koscioly-drewniane.pl

Innym ciekawym tego przykładem jest konkurs dla projektantów na „Pamiętkę z Polski” realizowany w roku 2009 na zamówienie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego¹⁰. W ramach tego przedsięwzięcia realizowany był cykl warsztatów dla młodych projektantów, z udziałem twórców ludowych, których celem było zaprojektowanie nowoczesnych przedmiotów funkcjonalnych zainspirowanych polskim folklorem, mogących w relacjach międzynarodowych pełnić rolę prezentów. Ważnym aspektem warsztatów było promowanie wielkopolskiego wzornictwa – tradycyjnego (rzemieślnicy reprezentujący branżę wikliniarską oraz rękodzielniczą) i współczesnego (Wielkopolskie Centrum Designu związane z branżą meblarską). Warsztaty miały charakter otwarty dla publiczności, a beneficjentami projektu (poza grupą projektantów) byli mieszkańcy Poznania i okolic zainteresowani współczesnym, wielkopolskim wzornictwem.

Wyżej przywołane egzemplifikacje trzech różnych dróg przekazu kultury i jej społecznego zaangażowania dokumentują wagę każdej z tych form oraz ich wzajemne dopełnianie się. Każda z tych form działalności przyczynia się do aktywizacji społecznej w sferze kulturalnej, jednocześnie oferty te nie są w żadnym stopniu konkurencyjne względem siebie. Warto zwrócić uwagę na fakt, że wiele opisywanych form działań kulturotwórczych jest rezultatem zaangażowania i współdziałania podmiotów specjalizujących się w różnych sposobach przekazu treści kultury regionalnej.

Samoorganizowanie się członków społeczności lokalnych w dostępie do kultury sprzyja działaniu we własnym środowisku oraz daje możliwość samorealizacji. Wyrazem tego jest zakładanie stowarzyszeń fundacji, które same ubiegają się o środki finansowe potrzebne na realizację celów statutowych. Często są inicjatorami głębokich zmian w środowiskach lokalnych, co ma bezpośredni związek z częstą współpracą z samorządem.

W realizowaniu polityki regionalnej za pośrednictwem instytucji oświatowych i upowszechniania kultury ważna jest działalność lokalnych liderów. Zakres obowiązków wynikający ze stanowiska pracy nie zawsze ma bezpośrednie przełożenie na aktywną i skuteczną działalność zawodową. Wiele inicjatyw to wynik prywatnych starań i poszukiwań, wynikających też z charakteru samego lidera (np. inicjatywy pojedynczych nauczycieli lub niektórych tylko pracowników instytucji upowszechniania kultury).

Duże znaczenie na społeczne oddziaływanie działań kulturalnych mają wszelkie inicjatywy polegające na kooperacji szeroko rozumianych organizacji pozarządowych oraz samorządów z przedstawicielami nauk społecz-

¹⁰ Szczegóły warsztatów i przebieg konkursy na stronie internetowej projektu www.nowyfolk.pl.

nych (kulturoznawcami, antropologami i socjologami). Badania i ekspertyzy naukowe o charakterze diagnostycznym, prognostycznym i terapeutycznym ułatwiają rozpoznanie adresatów ofert, ich oczekiwań i potrzeb oraz percepcji propozycji/ofert kulturotwórczych. Na podstawie takich informacji opracowano i zrealizowano szereg wyżej opisanych projektów, wypracowano też strategie działalności merytorycznej i finansowej instytucji, które są organizatorem działalności placówek w dziedzinie kultury. Warto w tym miejscu podkreślić to, że współpraca animatorów kultury z uniwersyteckimi placówkami naukowymi wiąże się ze znacznie mniejszymi kosztami aniżeli w przypadku, gdy ekspertyzy omawianego typu są zlecane instytucjom komercyjnym.

W każdym przypadku badania naukowe prowadzone bezpośrednio przez środowisko naukowców (często na zlecenie samorządów) powinny mieć bezpośrednie przełożenie na praktykę, a potencjalne pomysły powinny być konsultowane ze środowiskiem lokalnym. Wyniki powinny być dostępne dla różnych grup zainteresowanych w odpowiedniej formie (np. upowszechnianie wyników badań zamawianych lub ekspertyz w środowisku lokalnym).